

Anita Miličević

Zagreb

anita.milicevic57@gmail.com

UDK: 165.24

Pregledni članak

HERMENEUTIKA KAO METODA HUMANISTIČKIH ZNANOSTI

Sažetak

U ovome radu pokušat ćemo pokazati da razdioba prirodnih i humanističkih znanosti može biti prevladana hermeneutikom kao pristupom znanosti i svijetu. Teza je da prirodne znanosti ne funkcioniraju odvojeno od čovjeka te da su podložne vrijednosnim sudovima kao i humanističke. Potreban je dijalog između jednih i drugih te stalno preispitivanje i tumačenje položaja znanosti i položaja čovjeka u svijetu. Hermeneutika kao razumijevanje svakidašnjosti i konkretnih situacija može pomoći humanistici da iziđe iz krize tako da se ponovo postavi pitanje o čovjeku i njegovu položaju u svakidašnjosti, u kulturnome i društvenome kontekstu. Etička hermeneutika uzima u obzir stav prema stvarima te se kroz brigu, kako je Heidegger zamislio, odnosi prema svijetu i stvarima. Humanistika mora poraditi na tome da vrati u fokus pitanje o čovjeku i njegovoj budućnosti, što je etičko pitanje. Hermeneutika kao angažman može djelovati i izvan institucija kao način pristupa, dijaloga i razumijevanja kodova i simbola.

Ključne riječi: hermeneutika; etika; dijalog; svakidašnjost; znanost; položaj čovjeka; humanistika; prirodne znanosti

HERMENEUTICS AS A METHOD OF THE HUMANITIES

Abstract

This paper will try to show that the division between the natural sciences and humanities can be overcome using hermeneutics as an approach to science and to the world. The thesis states that natural sciences do not function independently from man and that they are susceptible to value judgement just as humanities are. A dialogue between the two, and a constant questioning and interpretation of the position of science and the position of man in the world is needed. Hermeneutics, as an understanding of everyday life and concrete situations, can help the humanities to

emerge from crisis in order for the question about man and his position in everyday life, as well as cultural and social context is raised again. Ethical hermeneutics takes into consideration the stance towards objects and through anxiety, the way Heidegger imagined it, relates to the world and objects. The humanities have to work on putting back into focus the question about man and his future, which is an ethical question. Hermeneutics as an engagement can act beyond institutions as a method of approach, dialogue and understanding codes and symbols.

Keywords: hermeneutics, ethics, dialogue, everyday life, science, the position of man, humanities, natural sciences

Uvod

Razdioba prirodnih i humanističkih znanosti aktualna je danas kao i u doba kada je Dilthey napravio distinkciju između *Naturwissenschaften* i *Geisteswissenschaften*, odnosno prirodnih i duhovnih znanosti. Za prve je specifično objašnjavanje, dok je za potonje modus razumijevanje. Duhovne znanosti ovise o životnome neksusu i horizontu, odnosno konkretnim kulturnim, društvenim i političkim situacijama. Prirodne znanosti i njihova egzaktnost neovisne su o konkretnome kontekstu i razvijaju se progresivno i ravnomjerno. Hermeneutika i duhovne znanosti, s druge strane, počivaju na razumijevanju konteksta i cirkularnome modusu, tj. odnosu između predmeta razumijevanja i onoga tko razumijeva.

U ovome tekstu pokušat ćemo pokazati da prirodne znanosti ipak nisu u potpunosti odvojene od konkretne svakidašnjice te da ne mogu funkcionirati izvan konteksta kulture i javnosti. Također, ključna stvar bit će razumijevanje hermeneutike kao glavne metode humanističkih znanosti koja može biti most između prirodnih i humanističkih znanosti. Hermeneutika shvaćena kao razumijevanje činjeničnosti, hajdegerijanski shvaćeno, te kulturnoga konteksta i svakidašnjosti modus je pristupa svijetu koji rasvjetljava površinske odnose te ih nastoji dovesti na vidjelo. Treće, hermeneutiku povezat ćemo s etikom, drugim riječima, bit će riječ o etičkoj hermeneutici ili hermeneutičkoj etici i Heideggeru kao glavnoj referenci.

Fundamentalna etika, kako je naziva Rainer Thurner, razvijena u Heideggerovu djelu, govori o odnosu tubitka prema svijetu, sebi i drugima. Tubitak se odnosi i odnos je njegov egzistencijal kao briga. Tubitak kroz brigu prema

sebi, drugima i svijetu nosi etički trenutak. Iako je diskutabilno u današnje vrijeme govoriti o Heideggerovoj etici, pokušat ćemo pokazati da su Heideggerova etika i hermeneutika pristup stvarima koje donose razumijevanje i rasvjetljavanje svakidašnjosti.

Hermeneutika svojom metodom razumijevanja teksta i konteksta može biti od velike pomoći humanistici kao i raspravama u javnome prostoru. Kao medij između sugovornika, kroz dijalog i stalno preispitivanje i otvorenost prema novim pitanjima i problemima, hermeneutika može biti korisna i prirodnim znanostima kao njihov korektiv ili sudionik u važnim pitanjima današnjice. Tehnologija i znanost danas su glavne paradigme na kojima počivaju društva. Kriza humanistike nema veze samo s njezinim neravnomjernim razvojem, nego i brzinom kojom tehnologija preuzima glavno mjesto u našim životima. Svjedočimo promjenama na raznim područjima – dok se pitanje o čovjeku rastvara u različitim politikama identiteta, zaboravlja se postaviti pitanje o tome s čime se čovjek danas suočava. Humanistika bi trebala poraditi na tome da se uhvati u koštac s razornom brzinom razvoja znanosti i tehnologije. Hermeneutika u tome može biti korisna jer se može manifestirati kroz odnose s javnošću, ekološku hermeneutiku ili etičku hermeneutiku te tako pokušati odgovoriti na važna pitanja današnjice.

1. Znanost i tehnologija – saveznici za 21. stoljeće

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća dolazi do prekretnice u filozofiji. Rasprave o znanstvenome statusu filozofije i njezinoj metodi, pitanja o položaju čovjeka te njegovoj budućnosti kasnije će se raspršiti kroz razne filozofske „pravce“ poput egzistencijalizma i sl. Prirodne znanosti sa svojom egzaktnosti, objektivnosti i metodologijom ubrzano su se razvijale usporedno s tehnološkim napretkom. Znanost i tehnologija dva su saveznika i prevladavajuće paradigme današnjice. Nakon najveće katastrofe čovječanstva, II. svjetskog rata, postavljala su se mnoga pitanja o čovjekovoj budućnosti i njegovu mjestu u svijetu. Nakon što se došlo do spoznaje da znanost može biti razorna ako je se tako koristi, postavljalo se pitanje kako čovjek treba pristupiti znanosti i tehnologiji da čini dobre stvari bitne za napredak čovječanstva.

Tu dolazimo i do pitanja o humanistici. Njezina kriza ujedno je i kriza čovjeka. Iako je pitanje o položaju čovjeka bezvremensko, ono danas ima poseban status upravo zbog znanstvenih i tehnoloških paradigmi koje propituju samu čovjekovu prirodu. Zaborav bitka ujedno je i zaborav čovjeka jer jedno bez drugoga ne postoji. Potrebno je ponovo postaviti Schelerovo pitanje o položaju čovjeka. Humanistika tu ima svoju zadaću, ne samo u okviru institucija nego i kao stav prema svijetu i raspoloženost prema njemu. Upravo čovjekov stav prema stvarima određuje njegovu sadašnjost i budućnost. Kako se odnosimo prema sebi, svijetu i drugima, određuje našu povijesnost i vremenitost. Znanost i tehnologija ne mogu postojati izvan pitanja o njihovu položaju u društvu. One nisu samosvojni entiteti odvojeni od čovjeka i to ne smiju biti jer moraju biti podložne preispitivanju i analizi. Način kako shvaćamo znanost i tehnologiju, koji im status pridajemo, određuje njihov smjer. Suvremenost je obilježena znanošću i tehnologijom u toj mjeri da one postaju odvojeni entiteti koji nemaju veze sa stvarnošću. Konkretna svakidašnjost na koju one utječu čovjeku često izmiče iz ruku jer nije svjestan njihova utjecaja. Ravnomjeran napredak znanosti nezaustavljivo ide dalje, dok čovjek još uvijek zaboravlja na pitanje o vlastitome mjestu u svijetu.

Čovjek se kao političko biće rasuo u pitanja o identitetu, a bitna pitanja o čovjekovoj prirodi proglašavaju se metafizičkim nonsensima koje smo davno prevladali. Kraj filozofije nije njezin stvarni kraj, nego kriza. U humanistici je potrebno ponovo otvoriti pitanja o čovjeku, osobi i tubitku da bi se odgovorilo na druga pitanja koja su neminovno vezana za ovo bitno pitanje. Humanistika ili humanističke znanosti ne moraju biti suprotne prirodnim znanostima. Ne treba ih uopće shvaćati na takav način i postavljati pitanje koje su znanstvenije. Upravo je tu problem. Humanistika i prirodne znanosti mogu supostojati, no bitno je shvatiti da znanost ne može bez čovjeka i da ne postoji u vakuumu, odvojena od propitivanja i sudjelovanja u raspravama. Ne postoje definitivni i konačni odgovori na znanstvena ili društvena pitanja, nego je riječ o stalnoj procesualnosti, kontingenciji i promjeni. Znanost koja traži odgovore na velika pitanja mora biti u javnome prostoru, drugim riječima, trebala bi biti podložna interpretaciji u određenome kontekstu kao i tehnologija.

Nicholas Rescher u svome tekstu *The Ethical Dimension of Scientific Research* počinje od toga da se znanost promatra kao objektivna i slobodna od bilo kakvih vrijednosti. Ona govori o tome što je bez upliva u konkretnu stvarnost i emotivnu involviranost ili moralne vrijednosti.¹ Njegov je cilj pokazati da znanstveno istraživanje ne može biti odvojeno od ljudskoga iskustva jer ono to i jest, stoga ima etičku dimenziju te davanje vrijednosnih sudova jednako kao i humanističke znanosti.² Promatranje znanosti kao paradigme koja ne daje vrijednosne sudove, koja je isključivo logička i egzaktna, pogrešno je, smatra Rescher. Zanimljivo je da on neće govoriti o zloupotrebi znanosti i njezinoj primjeni u tehnološkome ili ekonomskome smislu, nego o pitanjima koja su svojstvena samoj znanosti i njezinoj etičkoj dimenziji.

Važna je njegova misao da je specifičnost današnje znanosti njezina disperzija društvene uključenosti, a s druge strane kolektivizacija znanstvenoga djelovanja. Znanstvenici se formiraju u grupe za neko istraživanje, no odvojeni su od društvene stvarnosti i uključenosti u društvo.³ Stremljenja u znanstvenome istraživanju vezana su za individualne, institucionalne i nacionalne kontekste i tu se javljaju etički problemi. Rescher navodi brojke o sponzoriranju znanstvenih istraživanja u SAD-u i Rusiji te smatra da upravo izbor tih sponzorstava predstavlja etički problem. Etički problemi javljaju se i kod znanstvenih metoda i tu je na prvome mjestu pitanje o testiranju na životinjama koje nije tek puka metoda.

Problem je vezan za primijenjenu znanost i znanstvene ciljeve koje si ona postavlja. To je najizraženije u biranju vojnoga nasuprot nevojnoga konteksta. Sljedeće je pitanje vezano za znanstvena istraživanja i biranje osoblja za ta istraživanja. Način kako se znanstvenici grupiraju te kako se biraju kandidati za neko istraživanje također je etičko pitanje. Pored ovih problema Rescher navodi i etičku dimenziju u istraživanju, dokazivanju i prikazivanju dokaza, prenošenju informacija o rezultatima znanstvenih istraživanja te, kao zadnje, alokaciju priznanja za znanstvena istraživanja.

Svi ovi navedeni problemi, prema Rescheru, imaju etičku dimenziju i vezani su za vrijednosne sudove i odluke. Znanost je ljudska djelatnost i to je nje-

¹ Usp. Nicholas RESCHER, „Ethical Dimension of Scientific Research“, *Beyond the Edge of Certainty: Essays in Contemporary Science and Philosophy*, Upper Saddle River, 1965., str. 261. – 262.

² Usp. isto, str. 262.

³ Usp. isto, str. 263.

zina ključna definicija. Iz toga razloga ona ne može biti odvojena od čovjeka, javnosti i društva. Znanstvena metodologija mora biti podložna javnomu diskursu i preispitivanju u javnome prostoru. Rescher zaključuje svoj tekst time da znanost nije puko logička i racionalna i da ne postoji izvan ljudskoga iskustva. Ona je kroz povijest bila shvaćena kao naturalistička filozofija i u tome smislu nije odvojena od humanistike, nego joj je saveznica u odgovoru na važna pitanja o čovjeku i svijetu.⁴ Humanistika ima etičku dimenziju, no isto tako i znanost. Brojni su problemi u znanosti koji ne mogu biti vrijednosno neutralni, već moraju biti podložni vrijednosnomu sudu. Ono to, kako smo već rekli, već jesu. Bilo kakva ljudska djelatnost povezana je s vrijednosnim sudovima, ne nužno u moralnome, nego u etičkome smislu. Drugim riječima, stav koji imamo prema znanosti određuje i kakva će znanost biti. Znanstvena istraživanja provode osobe sa svojim etičkim stavovima i oni ih, svjesno ili nesvjesno, implementiraju u svoja istraživanja.

Kako je Rescher rekao, Aristotel znanost shvaća kao prirodnu filozofiju te ona i danas pokušava odgovoriti na velika pitanja o čovjeku i svemiru, jednako kao i u Aristotelovo doba. Razlika je u tome što znanost danas prijeti odvajanjem u zaseban entitet koji bi bio glavna paradigma pristupa svijetu, zajedno uz tehnologiju. Znanost i tehnologija ne mogu biti ispred čovjeka. To su oblici ljudskih djelatnosti i kao takvi dijelovi su kulturnoga, društvenoga i političkoga konteksta i konkretne svakidašnjosti.

Znanost koja ne bi bila podložna etičkomu preispitivanju, odnosno znanstvenici koji bi zaboravili da su osobe od krvi i mesa sa svojim vrijednostima i stavovima, bila bi više prijetnja nego korist čovječanstvu. Moramo shvatiti vezu humanistike i prirodnih znanosti – to su oblici ljudskoga djelovanja kojima oblikujemo svoj svijet i stvaramo ga. Iako različite metodologije, i humanistika i prirodne znanosti oblici su stvaranja. Tehnologija je također oruđe u čovjekovim rukama kojim on oblikuje svoj svijet. Ona nije entitet za sebe, već način ophođenja i djelovanja. Tu je zajednička veza humanističkih i prirodnih znanosti. Da bi humanistika izašla iz krize, mora biti sugovornik znanosti i stvoriti most prema dijalogu, a ne biti zatvorena u bjelokosnoj kuli.

⁴ Usp. *isto*, str. 275. – 276.

2. Hermeneutika – razumijevanje svakidašnjosti

Ontologija faktičnosti, kako ju je Heidegger izložio, hermeneutika je i razumijevanje konkretnih svakidašnjih situacija. Ono što je značio zaborav bitka upravo je predraspoloženje u kojem se uvijek već nalazimo i što to znači zaista biti, što znači kada kažemo da nešto jest. Prije pitanja o pojedinim bićima potrebno je postaviti pitanje o bitku, a bitak je uvijek već prisutan i otkriva nam se u svakidašnjosti. Razumijevanje te svakidašnjosti i situacija u kojima se nalazimo prije teorijskoga i refleksivnoga uvida sama je hermeneutika.

Heidegger mnogo duguje Diltheyju i njegovu zasnivanju hermeneutike kao metode duhovnih znanosti. Eric S. Nelson u svome tekstu *Heidegger and Dilthey: Language, History and Hermeneutics* postavlja upravo pitanje o utjecaju Diltheyja na Heideggera kada je riječ o pojmovima hermeneutike, povijesti i faktičnosti⁵. Nelson smatra da su i Heidegger i Gadamer vidjeli kod Diltheyja dva grijeha modernizma: pozitivizam i romantizam. Drugim riječima, njegova je epistemologija pozitivistička, dok je hermeneutika romantizirana geteovski i svijet života shvaćen je liberalno i umjetnički.⁶ Heidegger je svakako preuzeo problem filozofije života i inkorporirao ga u svoju ontologiju faktičnosti. Duhovne nauke bave se problemom „duha“ naspram prirodnih znanosti koje se bave problemom „prirode“.⁷ Duhovne nauke ili humanističke znanosti bave se čovjekom u njegovu duhovnom i povijesnom kontekstu. Kroz njegovo djelovanje nastaju kultura i povijest, a rezultati toga djelovanja predmet su humanističkih znanosti. Filozofija života hoće reći da se istražuje upravo čovjekov život u njegovoj svakidašnjosti, odnosno hajdegerovski – faktičnosti.

Tubitak uvijek nekako jest, on je uvijek nekako raspoložen. Kada se izgubi u onome *se*, to znači da on ne razumije svoju situaciju i svoj položaj naspram svijeta i bitka. Kako bi uvidio, mora razumijevati i interpretirati svoje djelovanje i djelovanje drugih. Su-bitak je važna instanca jer pokazuje kako je tubitak upućen na drugoga. Za razliku od nekih kritičara koji su tvrdili da Heidegger nema pojam intersubjektivnosti, mi smatramo da je upravo su-bitak trenutak

⁵ Usp. Eric S. NELSON, „Heidegger and Dilthey: Language, History and Hermeneutics“, Hans PEDERSEN – Megan ALTMAN (ur.) *Horizons of Authenticity in Phenomenology, Existentialism, and Moral Psychology: Essays in Honor of Charles Guignon*, London, str. 109.

⁶ Usp. *isto*, str. 110.

⁷ Usp. Wilhelm DILTHEY, *Izgradnja istorijskog svijeta u duhovnim naukama*, Beograd, 1980., str. 6.

u kojem se susrećemo lice u lice s drugim. To ne znači puko supostojanje, već bitnu upućenost u povezanost svakoga tubitka.

On nije izoliran entitet koji može razumijevati bez konteksta. Tubitak je uvijek u kontekstu, u onome između, u relaciji i odnosu prema sebi, svijetu i drugima. Prednost je hermeneutike da ona kao pristup i stav ne zahtijeva znanstvenu metodologiju ili aparaturu. Poznavanjem jezika kao bitne stavke egzistencije i bivanja u svijetu te razumijevanjem jezičnih kodova i pravila hermeneutika služi kao rasvjetljavanje situacije i konteksta.

Budući da humanističke znanosti u svome središtu imaju čovjeka, upravo hermeneutika kao „metoda“ ili pristup stvarima može biti korisna u diskusiji o čovjeku i njegovu položaju u svijetu. Prema Gadamerovim riječima: „Tako problem hermeneutike, već počev od njegovog povijesnog porijekla, prevazilazi granice koje je postavio pojam metode moderne nauke“. ⁸ Hermeneutika je izvornija i obuhvatnija od pitanja koje postavlja moderna znanost. Prirodne znanosti također imaju čovjeka kao problem jer je čovjek taj koji se njima bavi i ne može biti odvojen od svoje djelatnosti tako da zanemari svoju ulogu u znanstvenome procesu i djelovanju. Dijalogom, komunikacijom i razumijevanjem može se doći do supostojanja prirodnih i humanističkih znanosti. One zapravo streme odgovoru na važna pitanja čovjeka i čovječanstva i to ih povezuje. No, etika mora biti prisutna u objema. Znanost bez etike može biti prijetnja. Upravo kriza nepostavljanja pitanja o čovjeku i njegovu položaju u svijetu zahtijeva novo svjetlo u humanistici kao i u prirodnim znanostima. Za Gadamera je važnost razumijevanja ključna. Pitanje o istini u duhovnim znanostima treba postaviti s obzirom na pojmove koja ta znanost koristi. Također, treba imati u vidu da je filozofija danas drukčija od povijesti filozofije kako je nastajala jer se dogodio stanovit prekid prema tradiciji. Danas treba preispitati samu metodu i sami horizont razumijevanja. ⁹

Rainer Thurner u svome tekstu *Hermeneutička fenomenologija kao angažman* govori o Heideggeru i njegovoj hermeneutičkoj fenomenologiji, koja se nastavlja na Husserlovo učenje, ali je zamišljena kao kritika. Bitan je pojam horizont svijeta života ¹⁰ koji nadilazi znanstveno shvaćanje svijeta i važno je za konkretne situacije i svakidašnjost. To hoće reći da smo kao osobe, prije

⁸ Hans G. GADAMER, *Istina i metoda*, Sarajevo, 1978., str. 21.

⁹ Usp. isto, str. 24.

¹⁰ Usp. Rainer THURNER, *Hermeneutička fenomenologija kao angažman*, Zagreb, 2004., str. 22.

svakoga teorijskog ili znanstvenog promišljanja, već u nekom horizontu, u svijetu, u životu. Heidegger će to dalje razviti kao bitak u svijetu. Uvijek smo već bačeni u svijet i već smo nekako raspoloženi. Zadaća je hermeneutike, odnosno hermeneutičke fenomenologije rasvijetliti tu predpoziciju i bačenost u svijet. To nije samo refleksivni akt, nego pokušaj razumijevanja položaja u svijetu i odnosu prema bitku i drugima kao i predručnim i priručnim stvarima.

Nemamo neposredan pristup stvarima¹¹ jer je tubitak uvijek već u predrazumijevanju. Hermeneutika kao angažman hoće reći da je razumijevanje djelatan čin, odnosno djelovanje i akt. Nije riječ o teorijskome razlaganju. Razumijevanje se odvija i na tjelesnoj i na misaonoj razini. Mi razumijevamo tijela oko sebe i njihove simptome, mimiku i geste. Živa tijela u pokretu zahtijevaju tumačenje jer ona već jesu neka djelatnost, ona primarna. Tjelesnost i osjetilnost važni su u razumijevanju kompletne osobe.

S druge strane, također, tijelo je instrument tumačenja. Kroz osjetilnost, ili *aisthesis*, mi zahvaćamo realnost i percipiramo svijet oko sebe. Hermeneutika tijela razumijeva osjetilnost i tjelesnost te ih nastoji dovesti do razumijevanja. Kada djelujemo, djelujemo kao kompletne osobe. Tijelo ima jednako važnu ulogu kao i razum. Angažirati se znači uključiti se i tjelesno i misaono u svijet. Hermeneutika kao pristup svijetu i društvu nastoji dovesti to razumijevanje do smislene cjeline kroz jezik i komunikaciju. Tumačenje je neprekidan proces i odvija se neprestano. Ako dođe do prestanka tumačenja, to je smrt jezika. Ako se želimo, kako kaže Thurner, angažirati, moramo stalno sudjelovati u komunikacijskome lancu i tumačiti svijet oko sebe.

Hermeneutička fenomenologija promatra svakodnevne fenomene od pokreta do govora. Naša svakidašnjost i situacije u kojima se nalazimo iziskuju razumijevanje kako bismo došli do spoznaja o sebi samima i svijetu. Svakodnevno djelovanje nije puka običajnost – stoga je potrebno od nesvjesnih aktova doći do razumijevanja fenomena, simptoma i kodova. U javnome prostoru stoga je hermeneutika važna dvostruko – i kao angažman i kao metoda razumijevanja.

¹¹ Usp. *isto*, str. 43.

3. Hermeneutička etika Martina Heideggera

Heideggerova etika može poslužiti kao odgovor na krizu u humanističkim znanostima, što ćemo pokušati pokazati. Nedostatak razumijevanja za etiku razvijenu u Heideggerovu djelu pokušali su nadomjestiti razni autori, prvenstveno Joanna Hodge, što se tiče američkih autora, i Rainer Thurner kada govorimo o europskim autorima kontinentalne provenijencije. Joanna Hodge u svome je tekstu *Heidegger and the Place of Ethics* razvila tezu da je koncept brige ključan za razumijevanje Heideggerove etike. Toga smo mišljenja i mi, stoga ćemo slijediti tu tezu i govoriti o brizi kao etičkome konceptu.

Kao prvo, briga je odnos prema bitku, sebi i drugima. Briga kao primarno raspoloženje shvaćeno ontološki, ne puko ontički, modus je u kojem se nalazimo kao bića koja imaju vremenitost i povijesnost. Shvaćanjem vremena i bitka pri smrti, drugim riječima, tubitak zna da će umrijeti i to ga tjera na brigu o vlastitome postojanju te da se odnosi prema bitku, odnosno onomu što prethodi i onomu što jest. Briga je egzistencijal koji dovodi tubitak u odnos prema svijetu i tjera ga projicirati u budućnost, dok u isto vrijeme ima svoju prošlost. To je dvostruka radnja tradicije i projekcije. Ovdje dolazimo do razumijevanja i tumačenja. Tubitak nastoji iz svoje svakidašnjosti raditi nešto od sebe s obzirom na svoju prošlost. U tome je smisao njegove vremenitosti i povijesnosti.

Horizont koji se pred njim pruža ujedno priziva i tjeskobu pred budućnosti. Osjećaj tjeskobe povezan je s brigom tako da tjeskoba tjera tubitak da brine, da čini nešto sa sobom. Etički moment leži u ovome odnosu tubitka prema sebi, drugima i bitku koji počiva na brizi. Za Thurniera je to fundamentalna etika¹². *Ethos* kao stav temeljna je etika jer iz načina kako se ophodimo prema sebi, drugima i svijetu gradimo etiku. Pojam savjesti i brige priziva i pojam izbora. Tubitak ima izbor kako će djelovati – hoće li izići iz puke bezličnosti onoga *se* ili će kao vlastita mogućnost napraviti od sebe etičko biće koje skrbi za svoj bitak i za svijet. Važno je i pitanje savjesti koje budi tubitak iz svakidašnjosti i stavlja ga pred izbor. Ali ne izbor između dobra i zla¹³, nego izbor kao takav. Tubitak mora shvatiti da ima svoje navlastite mogućnosti i da je biće mogućnosti koje se može otrgnuti od bezličnosti i postati etičko biće.

¹² Usp. isto, str. 170.

¹³ Usp. isto, str. 171.

Iznimno je važno naglasiti da ovdje ne govorimo o etici u tradicionalnome smislu kao filozofskoj disciplini i etici kao sustavu koji donosi smjernice za ponašanje. Ovdje etiku izvodimo iz *ethosa* kao stava i položaja tubitka u svijetu i njegovu odnosu prema sebi i drugima.

Eric S. Nelson kaže da Heidegger odbacuje etiku kao subjektivni stav vrijednosti i svjetonazora i objektivni sustav pravila.¹⁴ Ova dva stava pretpostavljaju modernističko shvaćanje odvojenosti i suprotstavljenosti objektivnoga i subjektivnoga na kojem počiva i kantovska etika. Heidegger je, dekonstruirajući povijest filozofije i pojam subjekta kao entiteta suprotstavljena objektivnomu svijetu, pokušao pokazati da je tubitak onkraj te opreke te da ta opreka nije ni utemeljena. Relacija subjekt – objekt podrazumijeva postojanje izvješnog apodiktičnog subjekta, a to je iluzija, kako je još Nietzsche pokazao.

Kako napominje Nelson¹⁵, Heidegger je pokušao misliti etiku kao „metafiziku egzistencije“. To je za Heideggera bila mogućnost, no kako se može vidjeti kasnije, etika i ontologija povezane su kao ono na čemu se temelji hermeneutika tubitka.

U *Pismu o humanizmu* Heidegger govori o *ethosu* kao stanovanju u njegovu izvornom grčkom smislu. Heideggerova je etika kritika moralizma i Kantove etike kao metafizičke etike. Prije bismo mogli prizvati Aristotela i njegov pojam *phronesis*a, odnosno razboritosti, i povezati ga s Heideggerovim shvaćanjem brige. Razboritost je stav u konkretnoj situaciji jer za Aristotela etika nije sustavna znanost, nego ovisi o konkretnim situacijama, odnosno kontingentna je i procesualna. Razboritost je način odnošenja u konkretnim situacijama i traženje umjerenosti između ekstrema. U tome smislu ona je vrlina. Također, za Heideggera etika nije disciplina niti je sustav. *Ethos* je stav ili položaj, a ne sustavno razvijanje neke etike ili morala. Upravo suprotno, promjenjiv je na ontičkoj razini, no ako gledamo ontološki, on je onaj primarni stav koji prethodi svakoj refleksiji i teorijskomu razumijevanju. *Ethos* je predrazumijevanje.

Izlazak iz bezličnosti onoga *se* etički je trenutak u kojem se tubitak vraća svomu izvoru, odnosno njegovoj vlastitoj mogućnosti da nešto bude. Autentičnost je egzistencijal koji tubitku donosi njegovu mogućnost izbora jer tek

¹⁴ Usp. E. S. NELSON, *n. dj.*, str. 413.

¹⁵ Usp. *isto*, str. 413.

povratkom sebi tubitak može birati. Razumijevanjem vlastitoga položaja kroz tumačenje i razlaganje konteksta tubitak hermeneutički dolazi do autentičnosti. Stoga je etika hermeneutička i hermeneutika etička.

Heideggerovo mišljenje kao kritika metafizike, kao zaborava bitka ujedno je mišljenje o zaboravu etike, odnosno čovjekova položaja u svijetu. Način kako se odnosimo prema bitku, sebi i drugima etičko je pitanje zaboravljeno u procesu rastakanja velikih filozofskih pitanja. Etika je praktična, što hoće reći ona nije metafizički sustav, nego svakodnevno odnošenje prema stvarima, snalaženje u situacijama i briga.

Heideggerova etika spaja teoriju i praksu ujedno ih nadilazeći. Briga kao etički koncept nije ni refleksija ni akt – ona je razumijevanje i tumačenje u kojem je jednako uključeno tjelesno kao i umno. Punina tubitka uključuje i njegovo ontičko i ontološko postojanje. Kao dio svijeta i kao biće koje briguje, tubitak je odgovoran za sebe i svijet. Iz toga razloga neki su autori govorili o ekološkoj hermeneutici pozivajući se na Heideggera. Iz koncepta brige mogu se izvući ne samo etičke posljedice nego i političke. Zato Thurnier govori o javnome angažmanu. Etika i politika povezane su tako da su obje praktične djelatnosti i način djelovanja u svijetu. Etika koja bi bila hermeneutička mogla bi doprinijeti boljem razumijevanju u javnome prostoru, pa tako i u odgovorima na važna politička i javna pitanja.

Zaključak

Kriza humanističkih znanosti te brz razvoj prirodnih znanosti i tehnologije povezani su s krizom pitanja o čovjeku. Humanistika kao djelatnost ne počiva na ravnomjernome napretku kao prirodne znanosti te stoga, na neki način, zaostaje za njima. Razdioba humanističkih i prirodnih znanosti ne mora biti definitivna. Obje pokušavaju odgovoriti na važna pitanja o čovjeku i svijetu, samo na različit način i s različitim pristupom.

Pokušali smo pokazati da prirodne znanosti ne mogu postojati izvan konkretnoga kulturnog i društvenog konteksta te da su i one podložne etičkomu propitivanju. Oblik su ljudske djelatnosti i kao takve daju vrijednosne sudove, kao i humanističke znanosti. S druge strane, dali smo novo svjetlo na humanistiku putem hermeneutike koja kao modus razumijevanja i pristupa

svijetu može biti korisna kao poveznica u dijalogu prirodnih i humanističkih znanosti. Također, kao oblik angažmana u javnome prostoru može djelovati kao korektiv prirodnim znanostima i njihov ravnopravan sugovornik. Etička hermeneutika kao stav prema društvu i svijetu može tumačenjem konkretnih situacija dovesti do odgovora na važna pitanja o čovjeku koja još traže odgovore.